

nak bemutatása, hogy a két kiáltvány milyen mértékben tükrözi a vezetők és pártjaik álláspontját, illetve nyelvezetük milyen társadalmi, gazdasági, technológiai, de legfőképpen politikai befolyásolás jegeit viseli magán. A két szöveg komparatív elemzése során képet kap az olvasó a politikai paradigmaváltás megvalósulásáról is. A szerző rendkívül érdekes következtetésre jut azzal kapcsolatban, hogy az intertextualitás fogalma milyen mértékben realizálódik a két kiáltványban. A nyelvtanulók és nyelvtanárok figyelmét felhívja a „sorok közötti” (Gray, 1960) olvasás mellett a kritikai olvasásra, azaz növeli a tudatosságot abban a tekintetben, hogy az olvasó mennyire fogadja el készpénznek a szövegek látszólagos jelentését.

Stefka Barócsi az osztálytermi kutatás gyakorlatát választotta témájának, azt vizsgálva, hogy a nyelvórán végzett megfigyelések mennyiben szolgálják a leendő tanárok fejlődését és hatékony tanítási módszereik kialakulását. A cikkben leírt etnografikus elemeket is tartalmazó kvalitatív jellegű kutatás a tanárképzés talaján fogant

és eredményeit a szerző a tanárképzés területén is fel kívánja használni. Megállapítja, hogy a tanár szakos hallgatók szakmai fejlődése szempontjából rendkívüli jelentőséggel bír a fókuszált osztálytermi megfigyelések lefolytatása, mivel azok tapasztalatai hozzájárulnak a tanítási-tanulási folyamatok jobb megértéséhez, a reflektív tanítás (Wallace, 1991) megvalósulásához és nem utolsósorban a szakmai gyarapodás okozta sikerélmény kialakulásához.

Összességében véve a szakterület iránt érdeklődők számára szívből ajánlom a folyóirat első számát figyelemfelkeltő tartalma, érthetősége, logikus felépítése, precíz szakterminológiája miatt. Példaértékű a kötet abból a szempontból is, hogy az adott szakterületeken belül modelleket szolgáltat további kutatások végrehajtásához a vizsgálandó területek beazonosításával, a kutatási módszerek bemutatásával és a nyelvi megfogalmazás magas szintű művelésével.

The Language Pedagogy PhD Programme, Eötvös Lóránd University, Budapest, <http://langped.elte.hu>

Irodalom

Gray, W. S. (1960): The major aspects of reading. In Robinson, H. (szerk.): *Development of reading abilities*. Supplementary Educational Monographs No. 90.

Wallace, M. J. (1991): *Educating foreign language teachers: A reflective approach*. Cambridge University Press, Cambridge.

Némethné Hock Ildikó

Pannon Egyetem, BTK, Angol-Amerikai Intézet

Bolyongások az örök alakulás irodalmában

A hogy a fülszöveg is utal rá, a kötet Horváth Géza utóbbi 12 évben írt tanulmányaiából válogat. Helyet kap benne Goethe *Wertherje* és Nietzsche *Ecce homoja* éppúgy, mint Kleist drámái, Thomas Mann *Faustusa* vagy éppen Hesse *Üveggöngy-játéka*. A válogatás első látásra önkényesnek tűnhet, hiszen a felsorolt szerzők más-más irodalmi és eszmetörténeti korszakok alkotói. Ugyanakkor Horváth szemléletében összefűzi őket az a tény, hogy irodalmi hőseik a lét értelmét keresve a tudaton túlra, az irracionális világába menekülnek.

Horváth központi témája a német kultúrában olyan mélyen gyökerező elvágyódásérzés, a „deutsche Innerlichkeit”. Ahogyan a kötet borítóján a Holdba révedő alakok hátat fordítanak a nappali valóságának, úgy fordítanak hátat a kötetben szereplő szövegek hősei annak a nyugtalan, örök alakulásnak (werden), melyben emberi létük nem

találja a bizonyosság védelmét. Caspar David Friedrich festményei éppen ezt a létbizonytalanságot jelenítik meg (Földényi, 2004), a kötetben elemzett művekhez tehát jól illik a borító: egyszerre utal a konstruált, szimbolikus tájban megjelenő ember idegenségére (arc nélküli alakok), az irracionálisra (valószínűtlen, napfényű hold) és a folyton változó, a beteljesülést megakadályozó létre (tenger).

Ezeknek a motívumoknak az elemzése, szimbolikájuk megfajta szövi egybe a tanulmányok szövegét.

A kötet szövegekből kiinduló elemzéseket ígér, de ez a szövegközeliség nem jelenti az írások dekonstruktív szétszedését, újrastrukturálását vagy apró, rejtett szövegdarabok kiemelését. Horváth írásait a részletek elemzésekor is a szöveg alapösszefüggéseire koncentrálnak az attitűd jellemzi. Nem tekint el a történeti-biográfiai kontextustól sem, ugyanakkor nem hagyja, hogy az uralkodjon a szövegin. Sokkal hangsúlyosabb szerepet kapnak a különböző intertextusok, az európai és egyetemes kultúra (ös)képei.

Szerteágazó, örök áramlás tehát a tanulmánykötet szövege is, vissza-visszatérő elemekkel. Mivel a tanulmányok önmagukban is olvashatók, óhatatlanul előfordul, hogy egy-egy mű értelmezésének részlete több esszében is előfordul (ilyen például Nietzsche történelemszemlélete vagy az entelechia fogalma). Annak, aki a kötetet egészként fogja fel, ez az önismétlés néha zavaró. A szövegek egymásba játszásán kívül egyfajta töredékesség is jellemzi, hiszen az elemzések nem mindig

törekcsenek a művek teljes, mindenre kiterjedő értelmezésére.

Az írásokból kirajzolódik, hogy Horváth a romantika kiterjesztett felfogását vallja. Ugyan nem beszél örök romantikáról, mégis úgy tűnik, a „deutsche Innerlichkeit”-ot elsőként tematizáló korstílus jellemző jegyeit a német irodalom (sőt, kultúrtörténet) 20. századi szakaszára is érvényesnek tartja. Nem reflektál a romantika korszakának vitatott státusára, inkább azt emeli ki, amit Szegedy-Maszák Mihály

is hangsúlyoz: „a romantika olyan párbeszédet folytat a mindenkor jelen művészetével, mely lényegénél fogva lezáratlan”. (Szegedy-Maszák, 2002. 12.) Ebből a megfontolásból valóban tekinthető Hesse is a romantika folytatójának. A romantika tehát Horváth értelmezésében inkább egyfajta világnézeti háttér, ’Weltanschauung’, mint korszak vagy stílus. Így fordulhat elő, hogy a romantika korszakának nyelvelmélete vagy történelemfelfogása nem játszik szerepet a tanulmányokban, míg a romantikus in-

dividuumszemlélet és természetkultusz alapelemeinek értelmezése az egész kötetten végigvonul.

Az Elvagyódás és honvágy, azaz a végtelenre törő véges dilemmái (a német romantikáról, előzményeiről és utóhatásairól) című tanulmánnyal indul a kötet. Összefoglaló jellegéből adódóan megemlíti minden olyan, a német romantikára jellemző jelenséget, mely a művek elemzésekor is szóba kerül. A kötetben értelmezett alkotásokon kívül számos más irodalmi példa segítségével mutatja be a romantika kita-

---

A kötet szövegekből kiinduló elemzéseket ígér, de ez a szövegközeliség nem jelenti az írások dekonstruktív szétszedését, újrastrukturálását vagy apró, rejtett szövegdarabok kiemelését. Horváth írásait a részletek elemzésekor is a szöveg alapösszefüggéseire koncentrálnak az attitűd jellemzi. Nem tekint el a történeti-biográfiai kontextustól sem, ugyanakkor nem hagyja, hogy az uralkodjon a szövegin. Sokkal hangsúlyosabb szerepet kapnak a különböző intertextusok, az európai és egyetemes kultúra (ös)képei.

---

szított, prófétikus zsenifiguráit, az önmagukat kereső, elvágyódó magányosokat, a zene időtlenségének és irracionálisának a szépirodalomban betöltött szerepét és a romantikus szövegek fragmentum-jellegét.

A második írás Goethe *Werther*ének részletes elemzése, *Johann Wolfgang Goethe: Az ifjú Werther szenvedései. A menekülés dimenziói* címmel. A regény értelmezését a cím megfejtésével kezdi. A *Leid* szó eredeti 'utazás' jelentésének segítségével a regény szerkezeti egységeit végigjárva bizonyítja: Goethe Werthere a „deutsche Innerlichkeit” tökéletes képviselője. A hős, akiben a zseni ígérete nem érett valódi zsenialitássá, Horváth szerint a halál feloldó erejében találja meg igazi önmagát. Mindezt a levélregény részleteinek aprólékos elemzésével, a szavak etimológiájának felfedésével és a természeti képekben rejlő mögöttes jelentés összevetésével bizonyítja. A mű szimbolikájának megfejtéséhez antik és biblikus intertextusokat hív segítségül. Külön kiemeli a Homérosz-olvasmány utazás-képe és Werther lelkivilága közti párhuzamot.

A *Heinrich von Kleist világa, avagy a tudat zsákutcája* tanulmány címének második fele adja az egész kötet címét is. Azért meglepő ez, mivel maga a tanulmány nem játszik központi szerepet a kötetben, és talán nem is tartozik a legjobban sikerült írások közé. A drámák nagy része említés szintjén van csak jelen, az elbeszélések és az elméleti írások közül Horváth egyet-egyét ragad ki. A részletesebben bemutatott művek (*A marionettszínházról, Homburg hercege, A chilei földrengés*) elemzésével nem mindig jut túl az eseményszerkezet újrameselésénél. Az újrameselés ugyan dekonstruktív aktus is lehetne (Nemes, 2004), itt azonban nincsen új olvasatokra nyitó funkciója. A szakirodalommal összhangban Horváth is a Kant-kризisből vezet le Kleist művészetének alap gondolatait. *A marionettszínházról* olvasási mintát kínál számára a téma szintjén: a menekülés, kitörés vágyának alap-szövegévé válik. Ugyanakkor nem használja Kleist szövegének azt a rétegét, mely a bizonyíthatóság kérdését a narratíva

szintjén is megjeleníti. A drámák kapcsán azt fejtegeti, hogyan győz Kleistnél a látomás igazsága a racionalitáson, az elbeszélés értelmezésekor pedig a természet ambivalenciáját és a világban idegen ember léttapasztalatát illusztrálja szöveg helyek idézésével.

Az első Nietzsche-tanulmány (*Friedrich Nietzsche: Ecce homo, azaz hogyan válik az [isten]-ember [Nietzsche-Dionüszosz] azzá, ami*) az *Ecce homo* Übermensch-gondolatát járja körül. Horváth Nietzsche-nak azt az elméletét vizsgálja, mely a végül istenné lett önkereső emberben látja a kiutat a némettség szellemi-lelki válságából. A második Nietzsche-tanulmány (*Nietzsche és a globalizáció*) *A történelem hasznáról és káráról* című kritikái írás alapeszméinek bemutatása. A Nietzsche által történeti embernek nevezett modern ember azért jutott válságba, mert az örök alakulást látja, és sem a történelemfeletti, sem a történetietlen perspektíva pontoszerű boldogsága ('Sein') nem lehet az övé. A 'werden' folytonos feszültségében Nietzsche a kiváló emberpéldányokban látja a jövő letéteményeseit. Horváth az Übermensch-képzet felelvenítésével egyrészt az *Ecce homo*-ra, másrészt a romantikus zseni-kultuszra utal vissza, így kapcsolva be a tanulmányt a kötet többi írása közé. A címben szereplő globalizáció főként a tanulmány utolsó lapjain kerül előtérbe: a szerző megemlíti, hogy bár Nietzsche üdvözölte az egységes Európa gondolatát, a tömegtársadalom kialakulásában a közepszerűség győzelmét látta.

A kötet leghosszabb lélegzetű tanulmánya Thomas Mann *Doktor Faustus*ával foglalkozik *Thomas Mann: Doktor Faustus. A pusztulás dimenziói* címmel. Röviden bemutatja a regény keletkezési körülményeit, majd a címet értelmezi. A regényt az egész németység történeteként olvassa, amellyel, hogy tárgyalja a Nietzsche-életrajzzal való párhuzamot is. (A regénybeli Winfried-egyesület vitáiról szólva például újra elismétli Nietzsche történelemszemléletének legfőbb vonásait.) A narrátor, Serenus Zeitbloom szerepe mellett részletesen elemzi a regény idő- és térszerkeze-

tét: a mű helyszíneit olyan szimbolikus tereknek tekinti, melyek fiktív konstrukcióként sűrítve jelenítik meg a hős és a hőssel együtt a németiség lelkialkatát. A Werther-tanulmányhoz hasonlóan itt is gyakran átszövik a tanulmány szövegét a regényből vett idézetek, a nevek etimológiájából kibontott utalásrendszer és a kultúrtörténeti kontextus, melyben a regénybeli világ is megteremtődött. Horváth újra feleleveníti *A marionettszínházról* című esszét, hiszen a *Doktor Faustus* egyértelmű párbeszédét folytat a Kleist-tanulmánnyal: Leverkühn sátáni segítséggel szerzett zenéjével szeretne kiszabadulni az emberi lét szűkösségéből.

A *Halál Velencében, avagy a Nyugat alkonya* írásban Horváth Thomas Mann novelláját olvassa egybe Spengler művével. Azt szeretné bizonyítani, hogy Aschenbachnak, a tökéletes formát kereső művészembernek a halála a régi európai (antik) kultúra elmúlásának jelképe is. Intertextusként beemeli Platón *Lakomáját*: Aschenbach szerinte Erosz és az isteni tökély megtestesülését látja Tadzióban, de ennek eléréséhez meg kell járnia a poklot és fel kell ismernie a Velence dekadenciájában összegződő kultúra hamis harmóniáját.

A kötet utolsó három tanulmánya a Hesse-életmű egyes részleteit elemzi. *A goethei fejlődés menet továbbélése Hermann Hesse életművében* című munkában a szerző mellett érvel, hogy Hessénél mind a tematika, mind a szövegszervezés szintjén nagy szerepet játszik Goethe zsenije. A nagy előd fejlődéstana Arisztotelész entelechia-fogalmának sajátos értelmezésével párhuzamokat mutat a Hesse írásai-ból kirajzolódó emberré válás stádiumaival. Az entelechia Goethe levélregényében és Hessénél is az önmegvalósítás materializálódó energiája. Az a teremtő erő, melynek segítségével az Én – a bűn felismerésének keserű tapasztalata után – az önelvesztésben találja meg igazi önmagát.

Az önmegvalósítás témájának folytatásaként fogható fel a *Hermann Hesse: Klein és Wagner. Skizofrénia és öngyilkosság, avagy a kettéhasadt világ és az Egész – kitekintéssel Arthur Schopenhauer-ra ta-*

nulmány is. Az elemzett szövegekhez hasonlóan Horváth a Hesse-novella hőisében is az önkereső ember prototípusát látja. A schopenhaueri vágyaktól való megszabadulás eszméjét olvassa bele a novella kettős jellemű hőisébe, miközben biblikus és mitikus szimbólumoknak tekinti a szöveg által alkotott világ kellékeit.

A kötetet *Az üvegyöngyjáték* elemzése zárja. Horváth a regényt Hesse életművének csúcspontjának értelmezi, és megrajzolja azt az utat, melyet Hesse a mű megjelenéséig végigjárt. Ez az út kettős: egyrészt a szerző valós élettörténete, mely szorosan együtt mozog a 20. századi (német) történelemmel, másrészt „eszmei életút”, melynek *Az üvegyöngyjáték*hoz vezető mérföldkövei Hesse korábbi írásai. A szolgáló uralkodó alakja például *A napkeleti utazás* című elbeszélésben született meg: Leo pápa tekinthető Josef Knecht előképének. *Az üvegyöngyjáték* nemcsak Hesse műveivel, hanem többek között Nietzschevel (tárcairodalomról szóló rész) és Goethe Wilhelm Meisterével is párbeszédet folytat. Ahogyan már Györffy (1997) is megjegyezte, a Knecht vezetőknév is utal arra, hogy a magister ludi Goethe önmegvalósító hőisének ellenpólusa. Josef Knecht elődeihez (Wertherhez, Aschenbachhoz vagy akár Adrian Leverkühnhöz) hasonlóan önmagát keresi, és a gyermeki ártatlanság első lépcsője után, a válságokon túllépve végül az én elvesztése által tör ki Kasztália elszigetelt világából, és a víz ös-egységébe olvadva eléri a legenda halhatatlanságát. Horváth másutt is kiemelten foglalkozik Hesse víz-képzetével, mely plasztikusan jeleníti meg a regényt szervező dialektikát. A víz Hessénél az ellentétek egymásba olvadásának, a levés ('Werden') létben való oldódásának szimbóluma. A természeti képek Josef Knecht álmában is különleges szerepet játszanak. Horváth írásának egyik legszebb részlete, amikor a Knecht álmában megjelenő fiktív tér elemeit jelképként olvassa, és aprólékos gonddal elemzi a helynevek jelentését. A tanulmány végén a három életrajzot mutatja be röviden. Alapkövetkeztetése, hogy ezek egyazon téma különböző variánsai, egy anyag különböző

formákba öntött megvalósulásai, végső soron entelechiák. Hiszen mind *Az esőcsináló*, mind *A gyóntatóatyja*, mind az *Indiai életrajz* az élet bipolaritásán túllépő, magukat feláldozó, de tanítványaikban továbbélő hősök történetei.

Horváth kötete hasznos olvasmány mindazoknak, akik összefoglaló képet szeretnének kapni a „deutsche Innerlichkeit” jelenségéről. Az elemzett szövegekhez tapadó, a lényeges összefüggéseket kiemelő

elemzések nem vitáznak az irodalomtörténeti recepcióval, de felhasználják azok tanulságait. Horváth nem radikális újraértelmező – bár az olvasó talán néha várná ezt –, írásai egymásba olvadnak, mégis kerek egészek, az értelmezés lehetőségeinek egy-egy megvalósulásai.

Horváth Géza (2007): *A tudat zsákutcája. Tanulmányok az újabb kori német irodalomról*. Gondolat, Budapest.

Irodalom

Földényi F. László (2004): Caspar David Friedrich. In Földényi F. László: *A festészet éjszakai oldala*. Kalligram. 12–166.

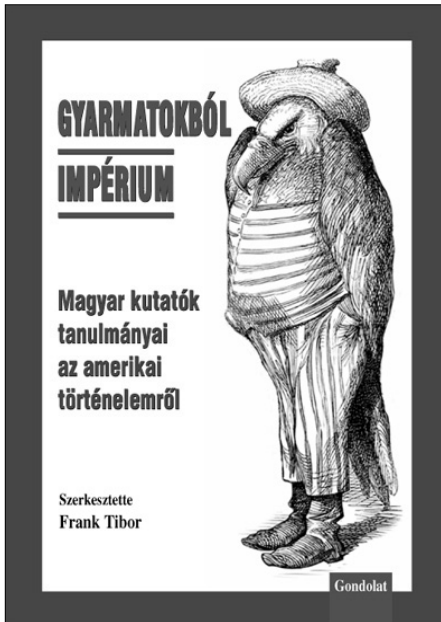
Nemes Péter (2004): Kleist tanulságos történetei. In Nemes Péter: *A romantika és a dekonstrukció*. Kijár, Budapest. 75–102.

Szegedy-Maszák Mihály (2002): A romantika: világkép, művészet, irodalom. In Nagy Imre és Merényi Annamária (szerk.): *Mit jelent a szuttogásod? A romantika: eszmék, világkép, poétika*. Pro Pannonia, Pécs. 11–23.

Györfly Miklós (1997): Az írástudók felelőssége. Hermann Hesse Üveggyöngyjátéka és szellemi rokonai. In Györfly Miklós: *Polgárok és művészek. Művészet a XX. századi német prózából*. Korona Nova, Budapest. 169–192.

Szabó Veronika

PTE, BTK, Nyelvtudományi Doktori Iskola

A Gondolat Kiadó könyveiből